

Özgün Makale

Kapadokya'daki Hierapolis Kentinden Sıradışı Bir Onurlandırma:

Beş Arkhiereus Annesi Bir Kadın

(=ΜΗΤΗΡ ΑΡΧΙΕΡΕΩΝ ΠΕΝΤΕ)¹

An Extraordinary Honor from the City of Hierapolis in Cappadocia: A Woman as a Mother of Five Archiereis

(=ΜΗΤΗΡ ΑΡΧΙΕΡΕΩΝ ΠΕΝΤΕ)

Ferit BAZ²

Öz

Makalede Kapadokya Bölgesi'nde yer alan Hierapolis kentinden ele geçmiş bir onur yazıtı ele alınmaktadır. Yazıttaki beş *arkhiereus* annesi ifadesi oldukça dikkat çekicidir. Onurlandırılan kadın ve ailesi de incelenmektedir. Özellikle de kentteki *arkhiereus* memuriyetinin prestiji değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Onurlandırma, Flavia Aeliana Ma, Flavius Aelianus Apollonios, Hierapolis, Arkhiereus.

Abstract

The article deals with an honorary inscription from the city Hierapolis in the Cappadocia region. The expression of the mother of five archiereus in the inscription is quite remarkable. The honored woman and her family are also examined. In particular, the prestige of the archiereus office in the city is being evaluated.

Keywords: Honorary, Flavia Aeliana Ma, Flavius Aelianus Apollonios, Hierapolis, Archiereus.

Onurlandırmayı ve onurlandırılmayı sever bir ulus olarak karşımıza çıkan Antikçağ'ın Hellen toplumu, çoğunluklu olarak kent devletlerinin en ünlü kamusal mekânlarını heykelli onurlandırma anıtlarıyla donatmışlardır. Örneğin Pisidia Bölgesi'nde denizden takriben 35 km iç tarafta bulunan Termessos'da kentin sütunlu caddesi sık bir biçimde karşılıklı heykel kaideleri ile neredeyse simetrik bir biçimde çevrelenmiştir. Termessos'da sütunlu caddenin yanı sıra, *odeion*

¹ Makale başvuru tarihi: 25.08.2019; makale kabul tarihi: 03.09.2019.

² Doç. Dr., Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Tarih Bölümü, ferit.baz@msgsu.edu.tr. ORCID No: 0000-0003-0090-1004.

binası, *gymnasion* ve tiyatro binasının yakınlarında da elit vatandaşlar için onurlandırma anıtları yükselmiştir. Genel anlamda polis kent devletlerinde insanlar, yaptığı işin ve iyiliğin karşılığında, onurlandırılmışlardır.³ Kentlerin en sıkıntılı günlerinde; herhangi bir kıtlık veya ekonomik dar boğazda veya herhangi bir yapının inşasının finansmanında veya imparatora yapılacak elçilik faaliyetlerinde kentin zengin vatandaşları sıklıkla ellerini ceplerine atmış görünmektedirler. Bu türden hayırseverlik yapan kimseler, bazen kamusal karakterde (kent meclisleri tarafından) bazen de özel karakterde (aile bireyleri, arkadaşları tarafından) onurlandırılmışlardır (Gauthier, 1985, ss. 7-206; Quaß, 1993, ss. 81-352; Eckhard, 2002, ss. 59-71). Yukarıda anlatılan çerçevede onurlandırma anıtlarına Hierapolis antik kentinde de rastlanılmaktadır. Hierapolis kentinde şu ana değin sekiz adet hükümdar ve imparator; üç adet Romalı idareci ve on yedi adet kent sakini için yapılmış onurlandırılmalar saptanmıştır.⁴ İşte aşağıdaki çalışmamıza da ilham veren, Hierapolis'te bulunmuş daha önceden yayımlanmış bir onurlandırma yazıtı ve üzerinde taşıdığı "*beş imparator kültü rahibi annesi*" ifadesidir. Bu ifade bir kadın ve ilgili aile için ne anlama gelmektedir? Hangi prestiji bünyesinde barındırmaktadır? Onurlandırılan kimsenin kendisi ve ailesi üzerinde durulacaktır. Söz konusu yazıtta bu bağlamda yeterince değinilmediği için, konuya dikkat çekmek amacıyla da aşağıdaki satırlara yer verilmiştir.

İngiliz Araştırmacı Harper, kentte yürüttüğü yüzey araştırmaları esnasında üstten kırık yazıtlı bir sütun bulmuş ve bunu 1968 senesinde yayımlamıştır (Harper, 1968, ss. 102-104, no. 2,07, Resim 1). Yayınında yazıtın buluntu yerinin neresi olduğu hakkında bir bilgi vermemiştir. Ancak daha sonradan yazıt bizim tarafımızdan Şarköy'ün kuzey kısımlarında bir meskeni bulunan Ahmet Altuner isimli bir şahsın evinin bahçesinde görülmüştür (Baz, 2007, ss. 118-119, no. 69). Söz konusu sütun, kırmızı renkli mermerden yapılmıştır. Köy sakinlerinin anlattıklarına göre, yazıt köyün kuzeybatısından bulunan Kıçıkırık adındaki bir yerleşmeden şimdiki yerine getirilmiştir. Bu şartlar altında yazıtın orjinal buluntu yeri belli değildir. Sütunun yüksekliği 190 cm; çapı 48 cm'dir. Yazıtı oluşturan harflerin büyüklükleri ise 5 cm'dir. Yazıtın en son bizim tarafımızdan yapılmış olan transkripsiyonu ve çevirisi aşağıdaki gibidir:

Φλ. Αίλιανήν Μαν,
 Τ. Φλ. Αίλιανοῦ
 Ἀπολλωνίου
 4 γυναῖκα,
 μητέρα ἀρχιερέων
 πέντε,
 τῆν φίλανδρον
 8 καὶ σόφρονα,
 Φιλόλογος Φιλόλογου,
 τειμηθεῖσαν
 καὶ ὑπὸ τῆς πατρίδος
 12 ἀρετῆς ἔνεκα.

³ Bu ifadeyle elbette ki, herkesin onurlandırılmış olduğunu düşünmemek gerekir. Onurlandırılmayı beklemiş olan birçok kent vatandaşının varlığı da göz önünde bulundurulmalıdır. Yine de sonradan modern araştırmacılar tarafından ortaya konan birçok epigrafik kent *corpus*'unda onurlandırmaya ilişkin çokca yazıt bilinmektedir.

⁴ Baz 2007, no. 1-8; 61-63; 65-81. Bugün itibarıyla Kapadokya Bölgesi'nden en fazla onurlandırma anıtına ilişkin yazıtların rastlandığı yerleşim birimi Hierapolis'tir. Kent ve egemenlik sahasından şu ana değin takriben dört yüzün üzerinde yazıtın varlığı bilinmektedir. Bu sayıya Roma idarecileri tarafından dikilmiş olan miltaşları ve yayımlanmayı bekleyen yüzey araştırmalarında saptanan yeni yazıtlar da dâhildir. Kent hakkındaki araştırmaları içeren yayınlar için bkz: Harper, 1968, ss. 93-147; Harper-Bayburtluoğlu, 1968, ss. 149-158; Harper, 1969, ss. 27-40; Harper, 1972, ss. 225-239; Baz, 2007, ss. 15-308; Baz, 2009, ss. 65-70; Baz-Erten, 2013, ss. 105-121; Baz, 2015, ss. 215-222.

Philologos'un oğlu, Philologos, T(itus) Fl(avius) Aelianus Apollonios'un eşi, beş arkhieus'un annesi, eşini seven, bilge ve vatani tarafından onurlandırılmış olan Flavia Aeliana Ma'yı erdemi sebebiyle (onurlandırdı).

Resim 1: Flavia Aeliana Ma için onurlandırma yazıtı (Harper, 1968).

Anıtı diktiren kimse, diğer bir deyişle onurlandırmanın gerçekleştirilmesinde inisiyatif kullanan kimse Philologos'tur. Aynı Philologos'un ismi, kentten ele geçen başka bir onurlandırma yazıtında da karşımıza çıkmaktadır (Resim 2). Söz konusu bu ikinci yazıtta, kendisi bu kez Flavia Aeliana Ma'nın kocasını, yani Titus Flavius Aelianus Apollonios'u onurlandırmaktadır (Karolides 1882, s. 71; Harper 1968, s. 102, no. 2,06; Baz, 2007, s. 120, no: 70):

(Τ. Φλ. 'Αιλίανον 'Απολλώνιον τὸν δια βίου ἀρχιερέα καὶ κτίστην τῆς πατρίδος Φιλόλογος Φιλόλογου τὸν ἑαυτοῦ φίλον καὶ εὐεργέτην).

Philologos oğlu Philologos; kendi arkadaşı ve hayırseveri olan, yaşamı boyunca arkhieus olan ve vatanın kurucusu Titus Flavius Aelianus Apollonios'u onurlandırdı.

Resim 2: Titus Flavius Aelianus Apollonios için onurlandırma (Harper, 1968).

Kuvvetle muhtemeldir ki Philologos, her iki onurlandırmayı aynı bağlamda yapmış olmalıdır. Eğer bu doğruysa, orjinal buluntu yerlerini bugün için saptayamadığımız bu anıtlar, Antikçağ'da birbirlerine çok yakın bir biçimde dikilmiş olmalıydı. Üzerinde bugün Şarköy isimli bir köyün yükseldiği ve Antikçağ dokusunun tahrip olduğu yerleşim biriminde anıtların dikildiği yeri tespit edebilmek için neredeyse imkânsızdır. Ayrıca bu iki yazıt dışında Philologos hak-

kında bilgi veren başka bir kaynağımız bulunmamaktadır. Ancak belli ki kendisi de Hierapolis kentinin elit vatandaşlarından, onurlandırdığı aileye bir şekilde minnet duyan biri olarak, Titus Flavius Apollonios ve Flavia Aeliana Ma'nın dostuydu. Heykelleri niçin diktirdiği konusunda so-

mut bir nedeni yazıt üzerinde bahsettirmeyen Philologos, Titus Flavius Apollonios'tan arkadaşı ve hayırsever dedirtmekle yetinmiştir. Flavia Aeliana Ma için diktirdiği anıtın yazıt taşıyıcısında ise, arkadaşlık, akrabalık vb. gibi herhangi bir bağlantı unsuru açıklanmamıştır. Bunun yerine Flavia Aeliana Ma adındaki kadın, kendi hayırseveri olan Titus Flavius Apollonios'u seven, erdemli ve bilge bir eştir. Demek oluyor ki herhangi bir bağlamda ailenin reisi, Philologos'a iyilik yapmış, bu iyiliğin sonucunda minnettarlığını dile getirmek için veya daha fazla iyilik görmek amacıyla (?), Philologos hem hayırseverini hem de eşini birlikte onurlandırmıştır.

Philologos'un kendisi Hellen şahıs ismi taşıırken, onurlandırdığı aile Roma vatandaşlarıdır. Karı kocanın taşıdığı Flavia/Flavius gens isimlerine göre, onlar Roma vatandaşlık hakkına sahiptirler, ancak onların vatandaşlıkları doğuştan değil sonradan kazanılmış bir hakktır. Çünkü sahip oldukları *cognomen*'leri Hierapolis'te çok yaygın bir biçimde kullanılan şahıs isimleridir.⁵ Ma isminin Hierapolis'te sevilmesinin nedeni, bir zamanlar yerleşimin Komana adıyla bir tapınak devleti olması, tapınağın sahibinin de savaş tanrıçası Ma olmasıdır (Baz, 2007, ss. 146-149; Baz 2009, ss. 65-67). Keza Apollonios ismi de Hierapolis'de çok sık rastlanan, tanrı Apollon'dan türetilme *theophorik* bir Hellençe şahıs adıdır (Baz, 2007, ss. 319-320). Aile, vatandaşlık hakkını Flaviuslar Hanedanı'na (MS 69-96) mensup bir imparator zamanında almıştır. Vatandaşlık hakkını Titus Flavius Apollonios'un kendisi doğrudan da almış olabilir ya da kendi babası üzerinden vareset yoluyla da almış olabilir. Her iki durum da muhtemel olmakla birlikte; sonuncu durumun daha olası olduğunu düşünebiliriz. Çünkü Titus Flavius Aelianus Apollonios'a ait mezar steli tarafımızdan bulunmuş olup (Resim 3) stelin üzerindeki süsleme ögesi olan yumurta dizisinin MS 2. yüzyılın ortalarına, takriben İmparator Hadrianus Dönemi'ne ait olduğu tespit edilmiştir (Baz, 2007, ss. 214-215, no. 187). Ayrıca mezar stelinde onların çocuklarından bir tanesinin adı zikredilmiştir: Zikredilen çocuğun ismi Titus Flavius Aelianus Apollonas'tır. Buna göre büyük bir olasılıkla beş *arkhiereus* çocuktan bir tanesi bu kimse olmalıdır.

Resim 3: Titus Flavius Aelianus Apollonios'un mezar steli.

⁵ Örneğin Ma, tipik bir Hierapolis'li kadın ismidir. Şu ana değin bu isme, Hierapolis yazıtları üzerinde yaklaşık yirmi kez rastlanılmıştır (Baz, 2007, s. 323). Ayrıca bkz: Takmer-Arslan-Tüner Önen, 2006, no. 1. Aynı şekilde yakın bir zamanda olasılıkla Kukussos kentinin egemenlik sahasında yer alan Himmetli Köyünde bulunmuş bir mezar yazıtında yer alan legio XII Fulminata'da görevli bir askerinin eşinin de ismi aynıdır (Takmer-Baz, 2017, s. 178). Aynı ismin bir varyantı olarak, Mas kadın ismi komşu Kilikia Bölgesi'ndeki Anazarbos'tan şu ana değin iki yazıttan bilinmektedir (Sayar, 2000, no. 287, s. 391).

Buna göre, söz konusu yukarıdaki dikilen anıtlar MS 2. yüzyılın ilk yarısında dikilmiş olmalıdır. Diğer taraftan, ailenin Flaviuslar sülalesi zamanında Roma vatandaşlık hakkını kazanmış olmaları durumu yadırganmamalıdır, çünkü Hierapolis kentinde Flavius *gens* ismine sahip olan Roma vatandaşlarının sayısı Iulius-Claudius'lar Sülalesi zamanında verilen vatandaşlık hakkı oranlarına yakındır ve her iki sülale de Küçükasya sakinlerine bu hakkı cömert bir biçimde tanımışlardır (krş. Levick, 1999, s. 134; Pilhofer, 2006, s. 191; Dönmez-Öztürk, 2010, s. 35).

Karı-koca dikilen her iki heykel yazıtında zikredilen ortak unsur *arkhiereus*'luk (=baş rahiplik) görevidir. Philologos onurlandırmalarında bu görevi atlamak istememiş olmalıdır ki, her iki anıt üzerine de yazdırtmıştır. Hangi varlığın rahipliğini üstlendikleri belirtilmemiştir. Esasen kentten şu ana kadar ele geçen ve *arkhiereus* memuriyetini içerisinde barındıran yazıtların hiçbirinde bu durum belirtilmemiştir. Ancak bugün için sayıca ezici çoğunluktaki yazıtın varlığıyla bilinmektedir ki bu memuriyet, epigrafik belgelerin üzerinde sıklıkla imparator kültü rahibini kastetmek için zikredilmiştir. Buna göre, yazıtlardaki öncelikli tema ailenin imparator kültü rahipliğini elinde bulundurmuş olmasıdır.

Titus Flavius Aelianus Apollonios imparator kültü rahibidir ve bu görevi ölünceye değin, yaşamı boyunca sürdürmüştür. Ayrıca yazıttaki *ktistes* unvanından ötürü, onun bugün belirleyemeyeceğimiz bir biçimde, kentteki bazı imar faaliyetlerinin maliyetini kendi cebinden karşıladığını anlıyoruz. Kült rahiplerinin kentlerin imar faaliyetlerine katılmaları yeni veya istisnai bir durum değildir, bir sürü rahip kendi kentlerinde bu tarz inşa faaliyetlerine finansman sağlayan kimseler olarak öne çıkmıştır (Quaß, 1993, ss. 218-219).

Diğer taraftan Flavia Aeliana Ma'nın rahibelik yaptığı bilinmemektedir. Şu ana değin ele geçen sınırlı sayıdaki yazıtta Hierapolis'te kadınların bu görevi yerine getirmiş olduklarına dair bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak bu durum, onların Hierapolis'te rahibelik yapmamış oldukları anlamına gelmemelidir. Çünkü, Antikçağ'da birçok kereler çok çeşitli yerlerde kadınların da bu görevi icra ettikleri bilinmektedir. Özellikle de eşleri rahip olan kadınların da kocaları ile birlikte bu görevi yerine getirdikleri sıklıkla karşılaşılan bir durumdur.⁶ Ancak eşi gibi çocukları da kült rahipliği görevini yerine getirmişlerdir. Diğer bir deyişle, olasılıkla ailedeki tüm erkekler, bu görevi yerine getirmiş görünmektedirler.

Çünkü yazıtta Flavia Aeliana Ma beş tane *arkhiereus*'un annesi olmakla bilge, eşini seven ve erdem sahibi bir kadın olmakla Philologos nezdinde övülmekte ve kamuoyuna böyle takdim edilmektedir. Şüphesiz beş rahibin annesi olması şeklindeki ifade, onun için dikilen onurlandırmanın en dikkat çekici ifadesi olmalıdır. Çünkü biz Antikçağ'dan eşini seven ve erdem sahibi olan bir sürü bireyin varlığından yazıtlar yoluyla haberdar olduk, ancak sayısıyları birlikte rahiplerin ebeveyni olduğuyla övülen bir bireyi görünürde tanımamaktayız. Flavia Aeliana Ma, kentte bu memuriyeti yerine getirecek olan çocuklar dünyaya getirmiştir. Doğurganlığına olduğu kadar, doğurduğu çocuklarının prestijine de atıf yapılıyor olmalıdır. O hâlde onurlandırma, Flavia Aeliana Ma'nın da şahsiyetini aşarak topyekûn ailenin prestijini arttırmaya ve sürekli ailenin itibarını kamuoyunda canlı tutmaya yarayan bir araç hâline gelmiş olmalıdır.

Flavia Aeliana Ma'nın kocası da dâhil aynı aileden en az altı kişinin rahiplik yapması, aynı ailenin kentteki kült rahipliğini belli bir süreliğine aile içinde tuttuklarını göstermektedir. Benzetme yerindeyse onlar bu memuriyeti aile bireyleri için rezerve etmişlerdir. Belirli ailelerin bu tür bir memuriyeti elinde bulundurmalarına Roma Dünyası'nın çeşitli kentlerinde de rastlan-

⁶ Eşleri yüzünden mi yoksa bağımsız bir biçimde görevi icra etme durumlarına ilişkin mi olarak bkz: Mellor, 1981, s. 1002; Friesen, 1993, s. 109.

maktadır. Örneğin, Perge’de Cornuti ailesinin bireyleri (Şahin, 1999, no. 42, 43, 44, 45, 47, 60, 61); Kibyra’da Tiberius Claudius Polemon isimli bir kimsenin de aile bireyleri belirli bir süreliğine imparator kültü rahipliğini icra etmişlerdir (Kearsley, 1977, ss. 43-51; Corsten, 2002, no. 63). Aphrodisias’ta ismi günümüze ulaşmamış olan bir kadının onurlandırmasından cedlerinin içerisinde birçok rahiplik ve değerli memuriyetlere atanmış kimselerin bulunduğu anlaşılmaktadır (MAMA VIII, no. 514). Her ne kadar ayrı bir mecra olup genel anlamda bazı Hellen memuriyetlerinin karşılıklarının Mısır’da farklılıklar gösterdikleri bilinse de Antikçağ Mısır’ında da aynı şekilde bazen *arkhiereus*’luk memuriyetinin belli başlı ailelerin tekelinde kalmış oldukları gözlemlenebilmektedir.⁷

Öteden beri imparator kültü rahipliğinin Antikçağ cemiyet hayatında prestijli bir memuriyet olduğu bilinmektedir (Fishwick, 1972, s. 707; Price, 1984, ss. 62-63; Quaß, 1993, ss. 54-56; Böhme, 1995, s. 144; Goodman, 1997, s. 139; Rives, 1999, s. 144). Peki kültü rahipliğini özellikli kılan nedir? Aileler için hangi anlamı taşımaktadır? Bir kere şunu ifade etmek gerekir ki, Roma egemenliği altındaki kentlerde kültün ortaya çıkması ve işletilmesiyle çoğunlukla yerel elit aileler ilgilenmişlerdir. Diğer bir deyişle kentte imparator kültünün tesis edilmesini isteyen ve üstlenenler, Roma ile iyi ve yakından ilişkiler kurmak isteyen elit ailelerdir. Tesis ettikleri kültün rahipliğine de soyunarak, onlar böylelikle, merkezi otorite olan Roma ve devleti yöneten imparatorlarla ilişkilerini güçlendirmeye çalışmışlar, Roma vatandaşlık hakkını veya diğer imtiyazlı durumları elde etmeye çalışmışlar; mensubu oldukları ulus içerisindeki diğer bireylere karşı daha üstün bir konumda olduklarını göstermeye çalışmışlardır. Kentlerinde icra edilecek kült şenliklerinden ötürü kentlerine gelecek katılım sonrasında maddi kazanç sağlamayı da amaçlamış olsa gerektirler.

Hierapolis’te ne zaman kurulduğunu tam olarak belirleyemediğimiz bu kültü ilişkin bilgilerimiz, yazıtlar üzerinde geçen *arkhiereus* ibareleriyle sınırlıdır. Yukarıda ele alınan iki yazıtın dışında bir başka yazıtta Demetrios isminde birisinin adı imparator kültü rahibi olarak geçmektedir. Yazıttan anlaşıldığı kadarıyla Roma vatandaşlık hakkına sahip olmayan bu kimse rahiplik görevini cömert bir biçimde yerine getirmiştir. Yazıtta kendisinden ataları gibi onursever birisi olduğundan bahsedilmektedir (de Jerphanion ve Jalabert, 1911, s. 320, no. 16; Harper, 1968, s.101, no. 2. 03; Baz, 2007, ss. 116-118, no. 68). Başka bir fragmanlı yazıtta ise, ismi günümüze ulaşmamış bir imparator kültü rahibi onurlandırılmaktadır. Rahip için heykel diktiren kimse, tıpkı Philologos’un yaptığı üzere, rahipten kendisinin hayırseveri olarak bahsetmektedir (Harper, 1968, s. 104, no. 2.09; Baz, 2007, s. 121, no. 71).

Hierapolis’teki kült lokal karakterli bir imparator kültü olmalıydı. Buna karşın Cappadocia eyaletindeki, eyalet bazlı bilinen yegane kült yeri eyalet başkenti Kaisareia olmalıydı. Kaisareia, aynı zamanda Cappadocia *Koinon*’unun da merkezi idi (Deininger, 1965, s. 82; Haensch, 1997, s. 276). Burada İmparator Tiberius zamanından itibaren *koinon* şenlikleri de düzenlenmekteydi (Moretti, 1953, no. 62 ve 69; IGR IV 1645; Deininger, 1965, s. 82). Günümüze değin, Kaisareia’dan iki adet *neokoros* unvanı bilinmektedir. Her iki unvan, sadece kent sikkeleri üzerindeki lejantlardan tanınmaktadırlar.⁸ Bu unvanlardan ilki, İmparator Septimius Severus’un zamanında, tam olarak, MS 204-206 yılları arasına tarihlenen sikkeler üzerinde görülmektedir (Burrell, 2004, ss. 246-248). İkinci unvan ise, İmparator Severus Alexander zamanındaki MS 226/227 yıllarına tarih-

⁷ Huzar, 1995, s. 3111. Genel olarak nesiller boyu aynı ailede kalması hakkında bkz: Volkmann, 1942, ss. 62-64.

⁸ *Neokoros* isminin geçtiği yaklaşık elli kadar sikkenin bibliyografik bilgileri (Burrell, 2004, ss. 250-251) kronolojik olarak listelenmiştir.

lenen sikkeler üzerinde yer alır.⁹ Ancak buna karşın kent, birinci *neokoros* unvanını büyük bir olasılıkla Kapadokya topraklarının Roma eyaleti yapıldığı, İmparator Tiberius zamanında veya MS 1. yüzyıldaki başka bir tarihte almış olmalıdır.¹⁰ Sonuç olarak eyaletin diğer kent sakinleri gibi, Kapadokya'daki Hierapolis kenti sakinleri de özellikle imparator kültü rahipliği yapan elit aileler, eyalet başkenti ve *koinon* merkezi olan Kaisareia'daki eyalet bazlı imparator kültü şenliklerini takip etmiş olmalıdır.

Antik Kaynaklar

Baz, F. (2007). *Die Inschriften von Komana (Hierapolis) in Kappadokien*. İstanbul: Arı Matbaacılık.

Baz, F. (2009). Überlegungen zu Münzen aus Hierapolis in Kappadokien und dem dortigen Ma-Kult. O. Tekin, (Ed.), *Ancient History, Numismatics and Epigraphy in the Mediterranean World, Studies in Memory of Clemens E. Bosch and S. Atlan and in Honour of N. Baydur* içinde (ss. 65-70). İstanbul: Ege Yayınları.

Baz, F., Erten, E. (2013). Neue Inschriften aus der Stadt Hierapolis in Kappadokien. *Colloquium Anatolicum* 12, ss. 105-121.

Baz, F. (2015). Neue Grabstele aus dem Dorf Elemanlı in Kappadokien. D. Beyer, O. Henry, A. Tibet, (Eds.), *La Cappadoce Méridionale de la préhistoire à la période byzantine, Istanbul 8-9 Novembre, 2012* içinde (ss. 215-222). İstanbul: Institut Français d'Etudes Anatoliennes Georges-Dumézil.

Böhme, C. (1995). *Princeps and Polis. Untersuchungen zur Herrschaftsform des Augustus über bedeutende Orte in Griechenland*. München: Tuduv-Verlagsgesellschaft.

Burrell, B. (2004). *Neokoroi: Greek Cities and Roman Emperors*. Leiden-Boston: Brill.

Corsten Th. (2002). *Die Inschriften von Kibyra / Teil. I, Die Inschriften der Stadt und ihrer näheren Umgebung*. Bonn: Habelt.

De Jerphanion, G., Jalabert, L. (1911). *Taurus et Cappadoce. Mélanges de l'Université Saint-Joseph* 5, ss. 311-328.

Deininger, J. (1965). *Die Provinziallandtage der römischen Kaiserzeit. Von Augustus bis zum Ende des dritten Jahrhunderts n. Chr.* Berlin: Beck'sche Verlagsbuchhandlung.

Dönmez-Öztürk, F. (2010). *Lykia Bölgesi'nde Roma Vatandaşlık Hakkı Verme Politikası: Principatus'un Başlangıcından M.S. 212'ye kadar* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Eckhard, S. (2002). *Honoratioren, Griechen, Polisbürger kollektive Identitäten innerhalb der Oberschicht des kaiserzeitlichen Kleinasien*. Göttingen: Vandenhoeck.

Fishwick, D. (1972). The Institution of the Provincial Cult in Roman Mauretania. *Historia* 21, ss. 698-711.

Friesen, S. J. (1993). *Twice Neokoros: Ephesus, Asia, and the cult of the Flavian Imperial Family*. Leiden: Brill.

Gauthier, P. (1985). *Les Cités Grecques et Leurs Bienfaiteurs*. Paris: Ecole française d'Athènes. Paris: Diffusion De Boccard.

⁹ Bu sonuncu *neokoros* unvanı kentin diğer unvanları ile birlikte aşağıdaki şekilde zikredilmektedir: "Pontus, Cappadocia ve Armenia'dan oluşan üç eparkhosluğun birinci, en büyük, en güzel, iki neokoroslu metropolis kenti Kaisareia" (Burrell, 2004, ss. 249-250). Bu ikinci *neokoros* unvanı ayrıca İmparator III. Gordianus zamanına ait sikkeler üzerinde de görülmektedir (Burrell 2004, s. 251). Diğer taraftan (Price, 1984, s. 269) ikinci *neokoros* unvanının, imparator Gordianus tarafından verildiğini yanlış bir biçimde dile getirmektedir.

¹⁰ Bu sorun başka bir çalışma konusu olarak tarafımızca ele alınmaktadır.

- Goodman, M. (1997). *The Roman World 44 BC- AD 180*. London: Routledge.
- Haensch, R. (1997). *Capita provinciarum. Statthaltersitze und Provinzialverwaltung in der römischen Kaiserzeit*. Mainz: Verlag Philipp Von Zabern.
- Harper, R. P. (1968). Tituli Comanorum, Cappadociae. *Anatolian Studies* 18 ss. 93-147.
- Harper, R. P. (1969). Inscriptiones Comanis Cappadociae in A. D. 1967 Effossae: Titulorum Loci Supplementum. *Anatolian Studies* 19, ss. 27-40.
- Harper, R. P. (1972). Tituli Comanorum Cappadociae Iterum Suppleti. *Anatolian Studies* 22, ss. 225-239.
- Harper, R. P.- Bayburtluoğlu, İ. (1968). Preliminary Report on Excavations at Sar, Comana Cappadociae, 1967. *Anatolian Studies* 18, ss. 149-158.
- Huzar, E. G. (1995). Emperor Worship in Julio-Claudian Egypt. *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt II*, 18, 5, ss. 3092-3143.
- IGR Inscriptiones Graecae ad res Romanas pertinentes.*
- Karolides, P. (1882). Τὰ Κόμανα καὶ τὰ ἐρείπια αὐτῶν. Athens.
- Kearsley, R. A. (1977). A Leading Family of Cibyra and Some Asiarchs of the First Century. *Anatolian Studies* 27, ss. 43-51.
- Levick, B. (1999). *Vespasian*. London: Routledge, Taylor et Francis Group.
- MAMA Monumenta Asiae Minoris antiqua. Publications of the American Society for Archaeological Research in Asia Minor.*
- Mellor, R. (1981). The Goddess Roma. *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt II*, 17, 2, ss. 950-1030.
- Moretti, L. (1953). *Iscrizioni agonistiche Greche*. Roma:A. Signorelli.
- Pilhofer, S. (2006). *Romanisierung in Kilikien? Das Zeugnis der Inschriften*. München: Utz.
- Price, S. R. F. (1984). *Rituals and Power. The Roman Imperial Cult in Asia Minor*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Quaß, F. (1993). *Die Honoratiorenschicht in den Städten des griechischen Ostens: Untersuchungen zur politischen und sozialen Entwicklung in hellenistischer und römischer Zeit*. Stuttgart: F. Steiner Verlag.
- Rives, J. B. (1999). The Decree of Decius and the Religion of Empire, *Journal of Roman Studies* 89, ss. 135-154.
- Sayar, M. H., (2000). *Die Inschriften von Anazarbos und Umgebung. Teil I, Inschriften aus dem Stadtgebiet und der nächsten Umgebung der Stadt*. Bonn: Habelt.
- Şahin S. (1999). *Die Inschriften von Perge / Teil. I, Vorrömische Zeit, frühe und hohe Kaiserzeit*. Bonn: Habelt.
- Takmer, B., Arslan, M., Tüner Önen, N. (2006). New Inscriptions from Kayseri Museum I, *Gephyra* 3, ss. 169-181.
- Takmer, B. - Baz, F. (2017). The Gravestone of C. Iulius, Optio of the Legio XII Fulminata, *Philia* 3, ss. 176-187.
- Volkman, H. (1942). Die Bruderfolge griechischer Priestertümer im Licht der vergleichenden Rechtsgeschichte. *Klio* 34, ss. 62-71.

